

VILNIUS UNIVERSITY
LITHUANIAN HISTORICAL INSTITUTE

Sigita
ČERNEVIČIŪTĖ

Political crimes in Lithuania in 1919–1940: legislation and court practice

SUMMARY OF DOCTORAL DISSERTATION

Humanities,
History and archeology H 005

VILNIUS 2019

This dissertation was written between 2014 and 2019 at Vilnius University, Faculty of History. The research was supported by Research Council of Lithuania.

Academic supervisor:

Assoc. prof. dr. Saulius Kaubrys (Vilnius University, humanities, history and archeology, H 005);

Academic consultant:

Prof. dr. Aleksandras Dobryninas (Vilnius University, social sciences, sociology, S 005).

This doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Dissertation Defence Panel:

Chairman – Prof. dr. Zenonas Butkus (Vilnius University, humanities, history and archeology, H 005).

Members:

Assoc. prof. dr. Algimantas Čepas (Vilnius University, social sciences, law, S 001);

Prof. dr. Ēriks Jēkabsons (University of Latvia, humanities, history and archeology, H 005);

Dr. Dangiras Mačiulis (Lithuanian Historical Institute, humanities, history and archeology, H 005);

Prof. dr. Juozas Skirius (Vytautas Magnus University Education academy, humanities, history and archeology, H 005).

The dissertation shall be defended at a public meeting of the Dissertation Defence Panel at 3 pm on 31st of October 2019 in Room 211 of the History Faculty, Vilnius University.

Address: Universiteto st. 7, Lithuania.

The text of this dissertation can be accessed at the libraries of Lithuanian Historical Institute and Vilnius University, as well as on the website of Vilnius University: www.vu.lt/lt/naujienos/ivykiu-kalendorius.

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Sigita
ČERNEVIČIŪTĖ

Politiniai nusikaltimai Lietuvoje 1919–1940 m.: teisėkūra ir teismų praktika

DAKTARO DISERTACIJOS SANTRAUKA

Humanitariniai mokslai,
Istorija ir archeologija H 005

VILNIUS 2019

Disertacija rengta 2014–2019 metais Vilniaus universitete.
Mokslinius tyrimus rėmė Lietuvos mokslo taryba.

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Saulius Kaubrys (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Mokslinis konsultantas:

prof. dr. Aleksandras Dobryninas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005).

Gynimo taryba:

Pirmininkas – **prof. dr. Zenonas Butkus** (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Nariai:

doc. dr. Algimantas Čepas (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė, 001S);

prof. dr. Ēriks Jēkabsons (Latvijos universitetas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005);

dr. Dangiras Mačiulis (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005);

prof. dr. Juozas Skirius (Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija, humanitariniai mokslai, istorija ir archeologija, H 005).

Disertacija ginama viešame Gynimo tarybos posėdyje 2019 m. spalio mėn. 31 d. 15 val. Vilniaus universiteto Istorijos) fakulteto 211 auditorijoje. Adresas: Universiteto g. 7, Lietuva.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos istorijos instituto ir Vilniaus universiteto bibliotekoje ir VU interneto svetainėje adresu: <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>

SANTRAUKA

1. Tyrimo objektas ir sąvokos

Tyrimo objektas – politiniai nusikaltimai Lietuvoje 1919–1940 m. Jų tipologizacijos pagrindu laikėme 1903 m. Baudžiamajame statute suformuluotas maišto, valstybės išdavystės ir sąmyšio politinių nusikaltimų grupes.

Su politiniais nusikaltimais tiesiogiai yra sietinas politinės žmogžudystės klausimas, kuris susijęs su europiniu teisės doktrinos klausimu – nusikaltimo įvykdymo motyvu, leidžiančiu kriminalinį nužudymo nusikaltimą apibrėžti politiniu. Darbe analizuotas šio nusikaltimo apibrėžimas baudžiamuosiuose įstatymuose, tačiau teismų praktikoje tokie atvejai buvo tik išimtiniai, todėl plačiau jų neanalizavome.

Į tyrimo objektą nepatenka ir šioje disertacijoje nebuvo analizuojama antivalstybinė veikla, kuri buvo baudžiama administracinėmis bausmėmis. Tokias bausmes skyrė karo komendantai arba apskričių viršininkai. Taip pat neanalizavome ir kariškių padarytų nusikaltimų, kurie buvo kvalifikuoti tik Karo baudžiamojo statuto straipsniais, laikydami juos tarnybiniais kariškių nusikaltimais ir esančiais už tiriamojo objekto ribų. Išimtimi laikėme karo padėties metą ir bendrame kontekste tyrėme karių padarytus politinius nusikaltimus, apibrėžtus Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų.

Tarpukario Lietuvoje vartota universali nusikaltimo sąvoka. *Nusikaltimu* buvo laikoma veika, kurią tuo metu draudė galioję baudžiamieji įstatymai, ir už kurią buvo nustatyta bausmė. Lietuvos baudžiamajame statute nusikaltimai buvo skirstomi į: 1) didžiuosius nusikaltimus; 2) nusikaltimus; 3) nusižengimus. Didieji nusikaltimai Lietuvos recepuotame Rusijos imperijos 1903 m. baudžiamajame kodekse buvo apibrėžiami kaip „nusikalstamieji darbai, už kuriuos pagal įstatymus didžiausia bausme skiriama nužudyti, kalėti

sunkiajame kalėjime“. Nusikaltimu laikyta veika, už kurią bausta grasos, tvirtovės ir paprastuoju kalėjimu, o nusizengimas – nusikalstama veika, baustina areštu arba bauda. Už kėsiniimąsi padaryti didįjį nusikaltimą buvo baudžiama visada, už nusikaltimą – tik įstatyme nurodytais atvejais, už pasikėsiniimą padaryti nusizengimą baudžiama nebuvo. Už padarytus nusikaltimus galėjo būti skiriama mirties bausmė, sunkiųjų darbų kalėjimas, paprastas kalėjimas, areštas ir pinigine bauda.

Darbe *politiniai ir valstybiniai nusikaltimai* laikomi sinonimais. Vienas žymiausių tarpukario Lietuvos baudžiamosios teisės specialistų prof. Vladas Stankevičius yra pažymėjęs, kad valstybinius nusikaltimus galima laikyti politiniais nusikaltimais. Politinių nusikaltimų sąvoka teisiniuose šaltiniuose vartota rečiau nei valstybinių nusikaltimų, tačiau ją galima aptikti amnestijų įstatymuose. Šios sąvokos oficialiame vartojime politiniai nusikaltimai aiškinti kaip nusikaltimai prieš valstybės saugumą, arba minėti ekstradicijos kontekste, pabrėžiant politinių nusikaltėlių neišdavimo prašančiai valstybei principą. Valstybiniai nusikaltimai, apibrėžti Baudžiamajame statute.

Pažymėtina, kad po 1933 m. įvykdytos teismų reformos politinių ir valstybinių nusikaltimų sąvokos vartojimas pakito. Apeliacinių rūmų kompetencijai buvo numatytos bylos dėl „nusikalstamųjų darbų prieš valstybės saugumą“. Vyriausiasis Tribunolas išaiškino, kad iš Baudžiamojo statuto ketvirtojo „Apie valstybės įžeidimą“ ir penktojo „Apie Sąmyšį“ skyrių galima aiškiai suprasti, kas yra nusikaltimai prieš valstybės saugumą.

Taigi, atsižvelgiant į sąvokų vartojimo raidą, šiame darbe politiniais nusikaltimais laikysime nusikaltimus prieš valstybę ir jos saugumą.

2. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tikslas. Ištirti politinių nusikaltimų Lietuvoje 1919–1940 m. apibrėžimų formulavimo ir taikymo fenomeną.

Uždaviniai.

1. Ištirti politinių nusikaltimų tipologizaciją ir jų apibrėžimus formuluojančių įstatymų kūrimo procesą ir įstatymų raidą.
2. Įvertinti nepaprastosios padėties ir ją apibrėžiančių įstatymų įtaką politinio nusikaltimo apibrėžimo formulavimui ir taikymui.
3. Išanalizuoti suformuluotus politinių nusikaltimų apibrėžimus, atsiradusius kaip reakciją į *ad hoc* valstybės saugumo grėsmes.
4. Atskleisti policijos ir prokuratūros funkcijas bei jų raidos procesus taikant politinių nusikaltimų apibrėžimus.
5. Apibūdinti bendrosios kompetencijos teismų ir karinių teismų darbo teisinį reglamentavimą ir nustatyti politinių nusikaltimų apibrėžimų taikymo tendencijas teismų darbo praktikoje.

3. Metodologija

Tyrime orientuojamasi į tarpdiscipliniškumą. Tarpukario Lietuvos politiniai nusikaltimai buvo tiriama istorijos, teisės ir kriminologijos mokslų kontekste. Pirmą kartą Lietuvos historiografijoje pasiryžta socialinio konstrukcionizmo prieigą pritaikyti tarpukario Lietuvos politinių nusikaltimų fenomeno tyrimui. Ši prieiga leidžia pažvelgti į politinius nusikaltimus ne kaip į politinės istorijos duotybę ar išimtinai teisės istorijos laukui rezervuotą politinius nusikaltimus apibrėžusių įstatymų analizę, bet kaip į kompleksiskai konstruojamą socialinį reiškinių, atskleidžiant patį konstravimo procesą. Konstravimas prasideda nuo teisinio politinio nusikaltimo apibrėžimo formulavimo, kurį tyrėme kritiškai vertinant jų raidą nuo įstatymo projekto atsiradimo iki jo priėmimo bei teisėsaugos institucijų veikloje pasireiškiančio teisinio nusikaltimo apibrėžimo taikymo. To siekėme taikant tradicinius

istorikų darbo įrankius: neskelbtų (archyvinių) ir publikuotų šaltinių, istoriografijos kritinės analizės ir sintezės metodus. Taip pat pasitelkti analitinis, aprašomasis, interpretacinis ir lyginamasis metodai.

R. Quinney didelę įtaką padarė P. L. Bergerio ir T. Luckmanno socialinio konstrukcionizmo teorija. Savaip interpretuojant eksternalizacijos, objektyvizacijos ir internalizacijos procesus, ir R. Quinney suformulavo savo teoriją: „Socialinė nusikaltimų tikrovė yra konstruojama formuluojant ir taikant nusikaltimų apibrėžtis, vystant elgesio modelius susijusius su nusikaltimų definicijomis, ir konstruojant nusikalstamas koncepcijas“. Atsižvelgiant į ribotą disertacinio darbo apimtį šiame darbe kėlėme sau tikslą atskleisti politinių nusikaltimų apibrėžimų formulavimo ir jų taikymo tarpukario Lietuvos atvejo ypatumus, remiantis trimis R. Quinney formuluojamais teiginiais:

1. *Nusikaltimas yra žmonių elgesio apibrėžimas, sukurtas įgaliotų veikėjų politiškai organizuotoje visuomenėje.*

2. *Nusikaltimų apibrėžimai apibūdina elgesį, kuris konfliktuoja su visuomenės segmentu, kurie turi galią formuoti viešąją politiką, interesus.*

3. *Nusikaltimų apibrėžimus pritaiko tie visuomenės segmentai, kurie turi galią formuoti įstatymų vykdymą ir administravimą.*

Taigi, remiantis R. Quinney ir P. Berger ir T. Luckmann socialinio konstrukcionizmo teorija nagrinėjome tarpukario Lietuvos politinio nusikaltimo formulavimo ir jo taikymo fenomeną.

1. *Eksternalizacijos metu susikūrusi valstybė norėdama save apsaugoti pradeda kurti savo socialinę tvarką. Vasario 16-osios Lietuvos valstybės atsiradimą lėmė du veiksniai: vidinis – tautos apsisprendimas valstybiniam gyvenimui, kurį atspindėjo lietuvių tautinis atgimimas ir išorinis – geopolitinės konjunktūros pokyčiai. Šiuo atveju I-asis pasaulinis karas, kuris atvėrė kelią lietuviams kurti nepriklausomą valstybę. Pažymėtina, kad I-ojo pasaulinio karo metu*

išpopuliarėjusi Woodrow Wilsono tautų apsisprendimo doktrina leido lietuviams pagrįsti savo valstybingumo siekį. Tai gi, 1918 m. pabaigoje trijų Europos imperijų suirimas sukėlė valstybinių struktūrų žlugimą jų pasienio regione. Geopolitiniuose konfliktuose dėl ginčijamų teritorijų susikūrė naujos tautinės valstybės, tarp jų ir Lietuva. 1918 m. lapkritį Vokietijai pralaimėjus karą, Lietuvos valstybės taryba nuo vasario 16 d. neturėjusi tikrosios valstybės kontrolės, pasinaudojo politine situacija ir paskelbė Lietuvos valstybės laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius bei suformavo Vyriausybę, taip perimdama realų valstybės valdymą į savo rankas. Įtvirtinti trapią nepriklausomybę teko pasitelkiant karinę galią, politiniam elitui pasiekus konsensą su kariuomene, kuri aktyvaus karo metu tiesiogiai gynė nepriklausomybę, o vėliau išlaikė dalinę galią per karo padėties režimo administraciją ir karinius teismus.

2. Socialinė tvarka buvo *objektyvuojama* per habitualizaciją ir institucionalizaciją, t. y. įtvirtinamos tam tikros pasikartojančios visuomenės reakcijos, joms tapus rutina jos yra įtvirtinamos priimant naujus įstatymus. Tai reiškia politiniai nusikaltimai yra apibrėžiami baudžiamuosiuose įstatymuose ir yra suformuojama reakcija į juos. Todėl darbe analizuojami Lietuvos politinių *nusikaltimų apibrėžimų formulavimo* ypatumai per baudžiamosios teisės istoriją ir politinę jų kūrimo prizmę. *Nusikaltimų apibrėžimų formulavimo* procesas atspindi prieštarą tarp tam tikrų visuomenės intereso grupių, joms konfliktuojant suformuluojamas nusikalstamo elgesio apibrėžimas. Galią turinčios socialinės grupės, tarpukario Lietuvos atveju – valdžioje esantis politinis elitas turi interesą apginti valstybę ir kartu savo galios poziciją, todėl kriminalizuoja jiems nepageidautiną elgesį – t. y. veiksmus grasinančius valstybės saugumui ir jų politinei valdžiai. Šis konstravimas prasideda nuo aukščiausio valstybės įstatymo – Konstitucijos, yra įtvirtinamas perimtame iš Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamajame statute, sustiprinamas Nepaprastosios padėties įstatymais ir politinio nusikaltimo

apibrėžimo konstravimas užbaigiamas, *ad hoc* kuriama baudžiamaisiais įstatymais.

3. Paskutiniu metu, *internalizacijos* procesu įstatymuose ir kolektyvinėje sąmonėje įtvirtinami elgesio modeliai, kurie perduodami visuomenei. Taikant baudžiamuosius įstatymus bauginama ir bandoma atbaidyti visuomenę nuo netinkamo elgesio. Tyrime politinių *nusikaltimų apibrėžimų taikymą* atskleisime teisiųjų agentų – policijos, prokuratūros ir teismų veiklos analizėje. Politinė valdžia sutelkusi galią į savo rankas, savo interesų negali apsaugoti tik apibrėžiant politinius nusikaltimus, jie turi būti ir pritaikyti. Visgi, pats politinis elitas nevykdo šių funkcijų, o įstatymų vykdymą ir administravimą delegalizuoja teisiniams agentams – teisėsaugos institucijoms, tokioms kaip policija, prokuratūra, teismai ir bausmės vykdymo institucijoms – mirties bausmės vykdytojams ir kalėjimams (bausmės vykdymo institucijos šiame tyrime nebus analizuojamos). Tarpukario Lietuvos atveju analizuosime policijos ir prokuratūros funkcijas teisėsaugos sistemoje, tačiau pagrindinį dėmesį sutelkėme į teismus, kuriuose politinių nusikaltimų apibrėžimų taikymas užbaigiamas. Šį procesą atskleidėme per baudžiamąjį proceso įstatymus reglamentavusius bendrosios kompetencijos ir karinių teismų funkcijas, taip pat šių teismų praktiką. Kariniai teismai (Armijos/Kariuomenės ir karo (lauko) teismus) dėl beveik visu nepriklausomybės laikotarpiu galiojusios nepaprastosios padėties režimo turėjo itin plačias galias aktyviai taikyti politinių nusikaltimų apibrėžimus. Taip pat analizavome aukščiausiojo Lietuvos teismo Vyriausiojo tribunolo ir apygardos teismų politinių nusikaltimų bylų nagrinėjimą ir pristatėme vienos nusikaltimų grupės bylų prieš valstybės saugumą Apeliacinių rūmų nagrinėjimo praktiką.

4. Disertacijos struktūra

Disertacijos struktūrą be įvado, išvadų, šaltinių ir literatūros sąrašo, priedų sudaro dvi probleminiu pagrindu sudarytos dalys,

kuriose nagrinėjama politinių nusikaltimų apibrėžimų formulavimo ir jų taikymo tarpukario Lietuvoje problema.

Pirmojoje disertacijos dalyje tirtas politinių nusikaltimų teisinio apibrėžimo kūrimo procesas, kuris atspindi galią turinčios politinės valdžios gynybinę poziciją – kriminalizuoti veiksmus, kurie grasina valstybės saugumui, o kartu ir politinei valdžiai. Pirmos dalies pirmajame poskyryje nagrinėjamas politinių nusikaltimų apibrėžimas Lietuvos Respublikos Konstitucijose, antrajame poskyryje analizuojama politinių nusikaltimų tipologizacija Baudžiamajame statute. Trečiajame poskyryje tiriamas nepaprastosios padėties teisinis reglamentavimas ir jos įtaka politinių nusikaltimų kontrolei, o ketvirtajame aiškinamasi kaip ir kokie nauji valstybės saugumo įstatymai (ne)atsirado dėl iškylančių *ad hoc* saugumo grėsmių valstybei.

Antrojoje disertacijos dalyje analizuojama kaip teisiniai agentai taikė politinių nusikaltimų apibrėžimą taip iki galo sukonstruojant ir patį politinį nusikaltimą. Antros dalies pirmajame poskyryje nušviečiamos politinės policijos, prokuratūros ir bendrosios kompetencijos teismų baudžiamojo proceso funkcijos, antrajame poskyryje pristatoma politinės policijos organizacija ir jos veiksmi taikant politinių nusikaltimų apibrėžimus. Trečiajame ir ketvirtajame poskyryje studijuojamas teisinis prokuratūros ir bendrosios kompetencijos teismų funkcijų reglamentavimas.

Penktajame poskyryje analizuojamos Vyriausiojo tribunolo, apygardos teismų ir Apeliacinių rūmų teismų praktikos tendencijos nagrinėjant politinių nusikaltimų baudžiamąsias bylas. Šeštajame poskyryje aiškinama Kariuomenės ir karo (lauko) teismų darbo teisinis reglamentavimas, o septintajame aptariama minėtų teismų praktikos tendencijos nagrinėjant ginkluoto sukilimo, valstybės išdavystės ir sąmyšio politinių nusikaltimų baudžiamąsias bylas.

5. Išvados

1. 1918 m. vasario 16 d. politinis elitas įgyvendino valstybingumo poreikį ir paskelbė Lietuvos nepriklausomybę. Valstybė, kurią sudarė jos teritorija, gyventojai ir valdžia tapo visų ginama vertybe, kurią reikėjo apsaugoti tiek nuo besikėsinančių į valstybingumą užsienio valstybių, tiek ir vidaus priešų. Visi tie, kurie kėsinosi į valstybingumą, o kartu ir į politinio elito valdžią, tapo politiniais (valstybiniais) nusikaltėliais. Politinis nusikaltimas buvo konstruojamas politinio proceso metu perėmus 1903 m. Rusijos imperijos baudžiamuosius įstatymus bei kuriant nacionalinius įstatymus, turėjusius apibrėžti politinius nusikaltimus. Nusikaltimo apibrėžimo formulavimas buvo pradėtas nuo Lietuvos Konstitucijų, įtvirtintas Baudžiamajame statute išskiriant tris rūšis: maištą (1919 m. panaikintas), valstybės išdavystę ir sąmyšį. Nepaprastosios padėties režimas Lietuvoje išplėtė politinių nusikaltimų apibrėžimus papildydamas Baudžiamojo statuto spragas kriminalizuojant maištą (1920 m. įvestas ginkluoto sukilimo apibrėžimas) bei sugriežtinant bausmes už politinius – karinius nusikaltimus. Taip pat karo padėties egzistavimas prisidėjo prie politinio nusikaltimo apibrėžimo taikymo – šią galią suteikdamas kariniams teismams. Politinių nusikaltimų apibrėžimų formulavimas nebuvo statiškas, jei politinių nusikaltimų apibrėžimai Baudžiamajame statute buvo mažai koreguoti, tai kylančių naujų saugumo grėsmių problemas sprendė *ad hoc* kuriami baudžiamieji įstatymai: nepriklausomybės kovų laikotarpiu naujai apibrėžti valstybės išdavimo ir kurstymo nusikaltimai, reaguojant į plečkaitininkų judėjimą 1929 m. priimtas Organizacijų sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymas, o 1934 m. siekiant suvaldyti antivalstybinę nacių veiklą priimtas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas, kuris užbaigė politinio nusikaltimo apibrėžimo formulavimo procesą baudžiamuosiuose Lietuvos įstatymuose.

2. Politinio nusikaltimo apibrėžimus taikė teisiniai agentai – politinė policija, prokuratūra ir teismai, apkaltinamuoju nuosprendžiu galutinai sukonstravę politinį nusikaltimą. Politinio nusikaltimo apibrėžimo taikymas vyko trimis etapais. Pirmajame politinė policija ir karinė žvalgyba sekė nusikaltimą, tuomet buvo vykdoma kvota ir įžengiamasis (pradėtinis) tardymas, kurį vykdė teismo tardytojas ir aukštesnieji policijos pareigūnai ar valdininkai. Antrajame etape baigtas įžengiamasis tardymas buvo perduodamas bendrosios kompetencijos teismų arba kariniam prokurorui, kuris nustatydamas ar yra pakankamų kaltės įrodymų iškelti baudžiamajai bylai ir ją trūkstant bylą nutraukdavo arba surašęs kaltinamąjį aktą perduodavo teismui. Trečiajame etape politinio nusikaltimo byla buvo sprendžiama apygardos, Apeliacinių rūmų, Kariuomenės teismuose. Teismo posėdžiuose vykdavo tardymas, įvykdavo šalių ginčai ir galiausiai teismas priimdavo nuosprendį. Jis galėjo būti apskundžiamas apeliacine (iki 1928 m.) ir kasacine tvarka Vyriausiajam tribunolui, jo nuosprendis tapdavo galutiniu. Karo (lauko) teismuose politinio nusikaltimo konstravimas buvo greitesnis, kvota turėjo būti trumpa, dėl aiškaus nusikaltimo, teismo posėdyje teisiamieji neturėjo gynėjų, teisėjai patys apklausdavo įtariamuosius ir priimdavo sprendimą dėl jų kaltės. Nuosprendis nebuvo skundžiamas, tačiau jį turėjo patvirtinti karinio dalinio vadas prie kurio buvo sudarytas karo (lauko) teismas. Taip pat visų teismų nuteistieji galėjo prašyti prezidento malonės. Įsigaliojus galutiniam teismo nuosprendžiui politinis nusikaltimas buvo pilnai sukonstruotas.

3. Tarpukario Lietuvos 1922 m. ir 1928 m. Konstitucijose buvo numatyta, kad piliečių teisės ir laisvės gali būti ribojamos tik paskelbus nepaprastąją padėtį dėl karo arba ginkluoto sukilimo. 1938 m. Konstitucijoje valstybės galia išplėsta numatant piliečių teises riboti ir taikos metu, esant pavojui viešajai tvarkai ar valstybės saugumui. Tai leido nusikaltimų valstybės saugumui bylas perduoti karinių teismų kompetencijai.

Politinių nusikaltimų tipologizacija buvo sudaryta remiantis Lietuvoje recepuotu 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamuoju kodeksu. Jame apibrėžtos trys pagrindinės politinių nusikaltimų grupės: maištas, valstybės išdavystė ir sąmyšis. Maišto nusikaltimas Lietuvoje buvo įvardijamas siaura ginkluoto sukilimo sąvoka ir suprantamas kaip viešas, neriboto skaičiaus dalyvių sukilimas ginklu prieš valstybės valdžią, konstitucinę santvarką ir teritorinį integralumą. 1920 m. Baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo įstatyme į nusikaltimo objektą įtraukta valstybės nepriklausomybė ir suverenumas. 1934 m. Tautai ir valstybei saugoti įstatyme apibrėžta ir antra lengvesnė maišto kaip pavojingo valstybei nerimo samprata. Valstybės išdavystė tarpukario Lietuvoje apibrėžta nusikalstama veika, kuria siekta pakenkti valstybės nepriklausomybei. Šios veikos skirstytos į 4 pogrupius: karinę išdavystę, šnipinėjimą, diplomatinę išdavystę ir išdavimą kariuomenės tiekimo srityje. Sąmyšio terminas apibrėžė nusikalstamas veikas, kurios kenkė valstybės rimčiai, saugumui arba jam grasino. Šios grupės nusikaltimai buvo apibrėžiami politiniais nustačius nusikaltimo padarymo politinį motyvą. Sąmyšio nusikaltimus galima skirstyti į tris pogrupius: kurstyją, nusikalstamas sąjungas ir sambūrius. Šių nusikaltimų apibrėžimas Baudžiamajame statute per visą tarpukario Lietuvos laikotarpį esmingai nepakito. Konstatuotina, kad 1903 m. Baudžiamasis kodeksas buvo sukurtas Rusijos imperijos vidinei sąrangai, todėl dažnai politinius nusikaltimus apibrėžiančiuose jo straipsniuose pasitaikė teisiškai plačių sąvokų, išplėtusių teismo galias interpretuoti įstatymus atsižvelgiant į politines sąlygas. Visgi, nacionalinio baudžiamojo kodekso nesukūrimas sugestijuoja politinio elito (formulavusio nusikaltimų apibrėžimus) kitą pasirinktą kelią: karo padėties įstatymų kaip įrankio kovoti su politiniais nusikaltimais naudojimą bei į valstybės saugumo grėsmes reaguojančių baudžiamosios teisės aktų apibrėžiančių naujus politinius nusikaltimus kūrimą.

Politinė žmogžudystė tarpukario Lietuvoje apibrėžta kaip kvalifikuotas, tarnybą einančio ar dėl tarnybos pareigūno ir svetimos valstybės aukščiausių pareigūnų nužudymas. Baudžiamajame statute Lietuvos aukščiausių pareigūnų gyvybes saugantis ir žmogžudystės politikos tikslais apibrėžimas buvo įtrauktas tik 1925 m., ir panaikintas po metų. Žmogžudystės politiniais tikslais samprata sugrąžinta 1936 m. į Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus, o 1940 m. už politinę žmogžudystę atpildas sugriežtintas iki mirties bausmės.

4. Nepaprastosios padėties režimas 1919–1925 m. galėjo būti tik „karo stovis“, o 1925 m. buvo sukurta ir jos lengvesnė alternatyva „sustiprinta apsauga“. Pirmąjį režimą reglamentavo Ypatingieji valstybės apsaugos įstatatai, antrąjį – Sustiprintos apsaugos įstatymas. Karo padėtį reguliavusių Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14 str. apibrėžė materialinės baudžiamosios teisės normas, kuriose pirmą kartą apibrėžta lietuviškoji maišto samprata – ginkluotas sukilimas, taip pat įtvirtintos kitų Baudžiamajame statute apibrėžtų valstybinių nusikaltimų sudėty. Daugiausiai jie buvo skirti ginti valstybės kariuomenę, jos aprūpinimą, susisiekimą, karinės medžiagos tiekimą, taip pat griežtai bausti valstybės išdavikus. 1919 m. dėl politinės galios kilęs konfliktas tarp Vyriausybės ir Lietuvos valstybės tarybos lėmė, kad pirmoji Vyriausybės paskelbta Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų versija buvo pakeista Lietuvos valstybės tarybos redakcija, kurioje minėtų politinių nusikaltimų bylų nagrinėjimas buvo priskirtas apygardos teismų kompetencijai tik laikinai iki kol bus įsteigti karo teismai. Todėl beveik visą tarpukario Lietuvos laikotarpį didžioji dalis politinių nusikaltimų bylų buvo nagrinėjamos karo (lauko) arba Kariuomenės teismuose.

Esmine karinių teismų galios sąlyga, kontroliuoti politinius nusikaltimus buvo karo padėties egzistavimas. 1920–1926 m. karo padėtį ir ją reglamentavusius įstatymus politinio proceso keliu koregavo Seimas. Daugumą sudariusieji krikščionys demokratai karo padėtį su kariniais teismais ir mirties bausme palaikė kaip prevencinę

priemonę nuo kariuomenės dezorganizacijos, Lenkijos agresijos ir politinių nusikaltimų. Kairiosios partijos motyvuodamos taikos meto sąlygomis reikalavo mirties bausmės ir karo padėties panaikinimo ir politinių nusikaltimų bylų perdavimo bendrosios kompetencijos teismams, tačiau nesėkmingai. Tik 1926 m. kairiosioms partijoms laimėjus Seimo rinkimus karo padėtis buvo panaikinta, o politinių nusikaltimų bylos perduotos nagrinėti apygardos teismams.

Po 1926 m. gruodžio 17 d. įvykdyto perversmo karo padėtis buvo įvesta visoje Lietuvoje įskaitant ir Klaipėdos kraštą, ir tapo viena pagrindinių naujojo režimo atramų iki 1938 m. Atitinkamai koreguoti ir Ypatingieji valstybės apsaugos įstatai, plėtę tiek karo komendantų, tiek ir karinių teismų galias. Pastariesiems 1928 m. perduotos nagrinėti žmogžudystės politiniais tikslais, o 1936 m. buvo įtvirtinta nuostata, ypatingais atsitikimais Krašto apsaugos ministrui susitarus su Vidaus reikalų ministru perduoti bet kurią bylą spręsti kariniam teismui. Karo padėtis dėl Vokietijos spaudimo buvo panaikinta 1938 m. lapkričio 1 d. ir vietoj jos Kaune ir jo apskrityje trumpam įvesta Sustiprinta padėtis. Tik 1939 m. birželio 10 d. Kaune ir jo apskrityje įvestas Valstybės apsaugos metas, kuris vėl sugrąžino Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų galiojimą ir karinių teismų galią.

5. Naujai atsiradusios valstybės saugumo grėsmės tarpukario Lietuvoje buvo skubiai kriminalizuojamos, taip kuriant naujus politinių nusikaltimų apibrėžimus. Nepriklausomybės kovų laikotarpiu orientuotasi į naujus valstybės išdavimo apibrėžimus. 1919 m. balandžio mėn. valstybiniais nusikaltimams prilygintas kariškių įsitraukimas į politinę veiklą. 1919 m. liepos mėn. bolševikų okupacijos metu kolaboravusieji buvo apibrėžti kaip agitatoriai, karo išdavikai, šnipai, rengusieji sukilimus, kurstę sukilti kareivius ar griovę karui reikalingas priemones ir perduoti teisti Armijos teismui pagal Baudžiamojo statuto ir Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų nuostatus. 1919 m. lapkričio mėn. įstatymu Lietuvos piliečiai

nepasitraukusieji iš Bermonto ir Virgoličo kariuomenių buvo apibrėžti valstybės išdavikais.

1927–1929 m. teroristinėmis priemonėmis veikęs plečkaitininkų judėjimas išprovokavo naujų teisinių instrumentų kūrimą kovai su juo. 1929 m. gegužės 25 d. paskelbtas Organizacijų sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymas, kuriuo išplėsta Baudžiamajame statute apibrėžtų nusikalstamų sąjungų antivalstybinės veiklos apibrėžimas. Mirties bausmė buvo numatyta už dalyvavimą organizacijose, siekiančiose sujungti Lietuvą ar jos dalį su kita valstybe ar nuversti jos esamą valdžią, bei padaryti valstybėje suirutę. Bylos už šiuos nusikaltimus buvo paskirtos karo (lauko) teismų kompetencijai, tačiau metų pabaigoje įstatymo pakeitimu sušvelninta alternatyva bylų nagrinėjimui numatant ir Kariuomenės teismą.

XX a. 3 deš. pab.–4 deš. pr. antivalstybinė nacių veikla paskatino ieškoti būdų užkardyti šį judėjimą. 1934 m. vasario 8 d. įsigaliojo naujas Tautai ir valstybei saugoti įstatymas, turėjęs užpildyti politinių nusikaltimų apibrėžimų spragas Lietuvos Baudžiamajame statute. Įstatymas taip pat turėjo padėti apjungti Lietuvos ir Klaipėdos krašto, kuriame galiojo Prūsijos 1871 m. baudžiamasis kodeksas nusikaltimų prieš valstybės saugumą sampratas ir susiaurinti Klaipėdos krašto autonominių teismų kompetenciją. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas išplėtė valstybės išdavystės kaip karinės išdavystės sampratą į moralinį valstybės ir tautos įžeidimą, pradedant svarbiausių valstybinių ir tautinių simbolių niekinimu ir baigiant priešišku Lietuvai bendradarbiavimu su svetimų valstybių organais. Taip pat numatyta lengvesnė maišto kaip neramumo kėlimo forma, ribota priešvalstybinė propaganda, kurstymas, veikimas priešvalstybinėse organizacijose ir panašūs nusikaltimai, artimiausi sąmyšio nusikaltimų turiniui. Įstatymo formuluojuose naudotos plačios, bendrinės sąvokos, tiksliai neapibrėžiančios nusikaltimo sudėties. Politizuotas kišimasis į

socialines ir ekonomines gyvenimo sritis, tautos ir valstybės iškelimas aukščiau individo išplėtė įstatymo pritaikymą praktikoje. Taip buvo padidintas administracinių ir teisminių organų galia kriminalizuoti įvairias veikas.

Tautai ir valstybei saugoti įstatymo priėmimas neigiamai paveikė ir taip pašlijusius Lietuvos ir Vokietijos santykius. Vokietija vykdė pastovų diplomatinį spaudimą įstatymui atšaukti, motyvuodama tuo, kad jis pažeidžia Klaipėdos krašto statutą ir skundė Lietuvą Klaipėdos konvencijos valstybėms signatarėms – Didžiąjai Britanijai, Italijai ir Prancūzijai. Šių valstybių teisininkų komisija pripažino, kad įstatymas yra suderinamas su Klaipėdos krašto statutu ginant Lietuvos valstybės saugumą, tačiau skatino vieną įstatymo straipsnį interpretuoti palankiai Vokietijai – leidžiant Klaipėdos krašto gyventojams kreiptis į Tautų Sąjungą dėl vyriausybės nusižengimų konvencijos nuostatomis.

6. 1937 m. Valstybės taryboje buvo parengtas Valstybės saugumo įstatymo projektas, pirmas tokio masto originalus bandymas apjungti visus iki tol išleistus politinius nusikaltimus apibrėžusius įstatymus. Jo atsiradimą lėmė jau susiklostę politinių nusikaltimų apibrėžimai ir jų taikymas, atskleidęs esamas spragas. Įstatymas buvo paruoštas pasitelkiant europinę patirtį ir turėjo apibrėžti valstybės išorines ir vidines grėsmes, politinę žmogžudystę, nusikaltimus viešajai tvarkai ir svetimoms valstybėms. Itin išsamus, taisantis ir pildantis valstybinių nusikaltimų apibrėžimų trūkumus įstatymas, rodantis ir modernėjančią valstybės saugumo sampratą taip ir nebuvo priimtas.

7. Politinių nusikaltimų apibrėžimų taikymą vykdė teisiniai agentai – policija, prokuratūra ir teismai. Jų pagrindinės funkcijos buvo apibrėžtos iš Rusijos imperijos perimto 1864 m. Teismų statuto Baudžiamąjo proceso įstatyme. Visų politinių nusikaltimų bylose sekimą ir žvalgyimą 1918–1923 m. vykdė karinė žvalgyba, nuo 1923 m. rugpjūčio politinį sekimą iš kariškių perėmė politinė policija. Karinė žvalgyba ir toliau paraleliai politinei policijai sekė šnipus,

tačiau kvotas galėjo vykdyti tik politinė policija. 1933 m. reformavus policiją, Valstybės saugumo departamento agentūros skyrius sekė, o kvotų skyrius vedė kvotas politinių nusikaltimų bylose. Antrasis teisinis agentas – prokuratūra, tęsdavo politinio nusikaltimo apibrėžimo taikymą baigus įžengiamąjį tardymą, kai jis buvo perduodamas prokurorui, kuris esant pakankamai asmens kaltę įrodančių duomenų iškeldavo baudžiamąją bylą arba siūlydavo ją nutraukti.

Laikantis 1919 m. Laikinojo Lietuvos teismų santvarkos įstatymo politinių nusikaltimų bylos buvo pavestos apygardos teismams ir tik karo padėties metu jos priklausė Kariuomenės arba karo (lauko) teismų kompetencijai. 1933 m. politinių nusikaltimų teismo išskirtinis statusas oficialiai įtvirtintas Baudžiamojo proceso įstatyme. Jis išsamiai apibrėžė politinės policijos, prokuratūros ir Apeliacinių rūmų funkcijas valstybinių nusikaltimų bylose. Politinės policijos ir prokuratūros veiksmai praktikoje iš esmės nepakito. Atsirado naujas bendrosios kompetencijos teismas Apeliaciniai rūmai, perėmęs iš apygardos teismų kompetencijos politinių nusikaltimų bylas. Kariuomenės, karo (lauko) teismai ir Apeliaciniai rūmai kaltinamuoju nuosprendžiu užbaigdavo politinių nusikaltimų apibrėžimo taikymą.

8. Tarpukario Lietuvoje politinių nusikaltimų bylas pirmąją instancija nagrinėjo bendrosios kompetencijos ir kariniai teismai. 1919–1933 m. politinių nusikaltimų bylos, buvo nagrinėjamos Kariuomenės ir karo (lauko) teismuose remiantis karo padėtį reguliuojančiais įstatymais, mažesnės reikšmės politinės bylos buvo nagrinėjamos ir apygardos teismuose. Nuo 1933 m. įvedus naują teismų pakopą Apeliacinius rūmus jų kompetencijai priskirtos bylos sudarytos už nusikaltimus padarytus prieš valstybės saugumą Lietuvoje ir užsienyje. 1934 m. patikslinta, kad Apeliaciniai rūmai nagrinės bylas iškeltas už politinius nusikaltimus apibrėžtus Baudžiamojo statuto valstybės išdavystės ir sąmyšio skyriuose, taip pat Baudžiamojo statuto papildymo ir pakeitimo bei Tautai ir

valstybei saugoti įstatymuose. Apeliacinių rūmų paskelbti nuosprendžiai galėjo būti skundžiami tik kasacine tvarka Vyriausiajam tribunolui, o naujojo teismo jurisdikcijai priskirtos ir Klaipėdos krašte iškeltos bylos už nusikaltimus prieš valstybės saugumą. Karinių teismų kompetencijai liko bylos, už nusikaltimus apibrėžtus Ypatinguosiuose valstybės apsaugos įstatuose ir kituose su karo padėtimi susijusiuose įstatymuose.

9. Vyriausiasis tribunolas pirmąją instanciją turėjo nagrinėti ir ministrų valstybės išdavystės nusikaltimų bylas, tačiau tokių atvejų tarpukario Lietuvos praktikoje nebuvo. Vyriausiasis tribunolas iki 1928 m. buvo ir apeliacine, nuo 1928 m. tik kasacine instancija politinėms byloms. Vyriausiasis tribunolas dažnai koreguodavo Kariuomenės teismo griežtus sprendimus valstybės išdavystės bylose, nuteistųjų apeliacinius ar kasacinius skundus atmetant ir sumažinant skirtas bausmes. Vyriausiasis tribunolas kaip politinio elito agentas atliko ne tik politinio nusikaltimo apibrėžimo pritaikymo paskutinę stadiją, tačiau prisidėjo ir prie autoritnės valdžios legitimacijos. Politinių bylų baudžiamojoje praktikoje buvo paneigtas valdžios teisėtumo ryšys su Konstitucija ir išaiškinta, kad po perversmo perėmusi politinė grupė yra teisėta, nes ji įsigalėjo. Tai pakoregavo ginkluoto sukilimo sampratą, nes jis galėjo būti įvykdytas prieš bet kokią įsigalėjusią valdžią.

Apygardos teismuose 1919–1933 m. laikotarpiu nagrinėtos sąmyšio ir valstybės išdavystės bylos. Remiantis 1925–1934 m. statistinių duomenų analize, galima pateikti santykinį valstybės išdaviko portretą: dažniausiai valstybės išdavystę darė nevedę vyrai, 21–29 metų amžiaus, dirbantys valstybinėje ir visuomeninėje tarnyboje. Manytina, kad tokios tarnybos ypatumai, prieiga prie saugomos valstybinės informacijos sudarė sąlygas būtent valstybės išdavystės nusikaltimui. Dažniausia bausmė – nuo 4 iki 12 metų sunkių darbų kalėjimo bausmės. 1925–1934 m. sąmyšio nusikaltimus vykdė nevedę vyrai, 21–29 metų amžiaus, dirbę pramonės sektoriuje. Keltina prielaida, kad tokia darbo sritis susijusi

su darbininkų sluoksniu, kuriame buvo labiausiai paplitusios komunistinės idėjos, dažniausiai kvalifikuotos vienu iš sąmyšio nusikaltimų. Dažniausiai už sąmyšio nusikaltimus skirta bausmė nuo kelių mėnesių iki 8 metų sunkių darbų kalėjimo. Apygardos teismuose daugiausiai nagrinėtos politinės sąmyšio nusikaltimų bylos, kuriose asmenys kaltinti priklausymu komunistų partijai, kurstančios literatūros laikymu ir platinimu. Pripažinti kaltais, dažniausiai pakakdavo liudytojų parodymų, tačiau apygardos teismas politines bylas nagrinėjo nešališkai, nuosprendžius aiškiai motyvavo atsižvelgiant į teismui pateiktus įrodymus, bei griežtomis bausmėmis nepiktnaudžiavo.

10. Tarpukario Lietuvoje karinių teismų darbas buvo reglamentuotas 1919 m. įsigaliojusiuose Laikinuosiuose Kariuomenės teismo įstatuose ir Laikinuosiuose karo (lauko) teismo įstatuose. Karo (lauko) teismai galėjo veikti tik ten, kur kariuomenė aktyviai kovojo su priešu, arba ten kur buvo įvesta karo padėtis. Karo teismas turėjo greitai nuteisti svarbius nusikaltėlius, kurių nusikalstama veikla buvo aiški ir nereikalaujanti plataus tardymo. Kariai ir civiliai karo (lauko) teismui buvo perduodami už šnipinėjimą jei jie buvo suimti nusikaltimo vietoje arba jų nusikaltimas buvo visiškai aiškus. 1919 m. karo teismo įstatuose apibrėžtas ir naujas kurstymo nusikaltimas – bolševikinės ir kitos priešvalstybinės agitacijos kariuomenėje skleidimas kurstant sukilti prieš Vyriausybę, o 1920 m. nustatyta, kad Vyriausiais kariuomenės vadas susitaręs su Krašto apsaugos ministru karo teismui galėjo perduoti ir už kitus, karo meto įstatymais apibrėžtus nusikaltimus – taip išplečiant karinės vadovybės galią bet kuriuos Kariuomenės teismo kompetencijai priklausančius politinius nusikaltimus perduoti greitos eigos karo (lauko) teismams.

Kariuomenės teismo kompetencijai priklausė kariškių, karo belaisvių ir kariuomenėje dirbusių asmenų bylos, o taip pat karo padėties metu civiliams iškeltos bylos už Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų 14-ajame straipsnyje apibrėžtus politinius ir

kriminalinius nusikaltimus. 1920 m. Kariuomenės teismo vadovybė ėmė kritikuoti politinių nusikaltėlių privilegiją apskūsti nuosprendžius ir apeliacine ir kasacine tvarka, tačiau apeliacinė galimybė buvo panaikinta tik 1928 m. kai kariškiai įgavo didesnę įtaką politikoje. Šiuo sprendimu buvo sumažinta Kariuomenės teismo kontrolė, taip suteikiant jam didesnę galią taikyti politinio nusikaltimo apibrėžimą. 1938 m. pabaigoje panaikinus karo padėtį, ir Ypatingiesiems valstybės apsaugos įstatams netekus galios, valstybės išdavystės nusikaltimai tapo neteismingi Kariuomenės teismui.

1939 m. motyvuojant besikeičiančia tarptautine situacija, nuspręsta pakeisti Baudžiamąjį statutą sugriežtinant bausmes už valstybės išdavystę iki mirties bausmės imtinai ir šias bylas perduoti nagrinėti Kariuomenės teismui ir taikos metu. Tai turėjo padėti kovoti su aktyviomis kaimyninių valstybių žvalgybomis ir vidaus išdavikais, o mirties bausmė turėjo veikti preventyviai.

11. Maišto nusikaltimai tarpukario Lietuvoje išimtinai nagrinėti tik kariniuose teismuose. Sąlyginai galima teigti, kad 1919–1940 m. laikotarpiu buvo paruošta ne mažiau kaip 11 ginkluotų sukilimų, kurie susilaukė teisminių represijų kariniuose teismuose, daugiausiai civilių organizuotų sukilimų nagrinėta Kariuomenės teisme – 4 atvejai, karo (lauko) teismuose – 7 atvejai, kurių didžiosios daugumos organizatoriai buvo kariškiai. Kariuomenės ir karo (lauko) teismai buvo karininkijos ir politinės valdžios kontrolės įrankiai, kuriais buvo baudžiami tie, kurie grasino valstybei ir jos valdžiai. Kariniuose teismuose nagrinėtos pavienės ginkluoto sukilimo bylos, liudijo realias grėsmes valstybei. Kitais atvejais, pavyzdžiui, 1934 m., po kelių sukilimų iš eilės, jautrumas sukilimo apibrėžimo taikymui buvo padidėjęs, todėl net ir ne tokios pavojingos antivalstybinės veiklos galėjo būti apibrėžtos sukilimo rengimu ir nubaustos preventyviai pagąsdinti ir kitus nesiimti veiksmų prieš valdžią.

12. Atlikta 1919–1937 m. Kariuomenės teismo duomenų analizė leidžia konstatuoti, kad daugiausiai valstybės išdavimo

nusikaltimų buvo padaryta Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, šiuo metu pasitaikė ir pavienių Bermontininkų šnipinėjimo atvejų. 1919–1940 m. apie 90 % nuteistųjų už šnipinėjimą informaciją rinko Lenkijai, 1936–1940 m. suaktyvėjo žvalgyba Vokietijos naudai. Karo (lauko) teismuose šnipinėjimo ir karinės išdavystės bylos fiksuojamos 1919–1927 m. (su 2 išimtimis), esant karo padėties statusui su Lenkija, lėmusiam šnipinėjimo bylų priskyrimą karo (lauko) teismų kompetencijai. Šnipinėjimu Sovietų Sąjungai 1919–1927 m. laikotarpiu buvo apkaltinti tik 4 asmenys, 2 iš jų bylos teismo nepasiekė, kitiems dviems paskirtos mirties bausmės. Spėtina, kad daugelis šnipinėjusių Sovietų Sąjungai asmenų buvo apkaltinami sąmyšio nusikaltimais ir nuteisiami už juos.

Šnipinėjimo nusikaltimų vertinimui teisme darė didelę įtaką Lietuvos geopolitinė situacija, paaštrėjus santykiams su kaimyninėmis valstybėmis buvo siekiama išvengti kvalifikuoti nusikaltimus šnipinėjimu, tam randant alternatyvas arba neutralizuoti informaciją spaudoje. Kitais atvejais atvirakščiai, buvo pasitelkta griežčiausia mirties bausmė, siekiant pagąsdinti kitus agentus ar šnipinėjančią valstybę.

13. 1920–1937 m. Kariuomenės teismo duomenų analizė leidžia teigti, kad autoritarinio režimo metais iškeltų bylų už antivalstybinį kurstymą ženkliai padaugėjo, vidutiniškai 1919–1926 m. laikotarpiu per metus iškelta 7,5 bylos, kai 1927–1937 m. vidurkis išaugo iki 36 bylų per metus. Tokios tendencijos leidžia daryti išvadą apie režimo jautrumą naujosios valdžios kritikai ir siekį vykdyti prevenciją nuo sunkesnių nusikaltimų gresiančių valdžios pozicijoms. Dažniausiai už priklausymą nusikalstamoms sąjungoms, kurstymą ir nelegalius sambūrius buvo baudžiami komunistinio judėjimo dalyviai. Taip pat kurstyta išorės priešams: Lenkijos, Vokietijos ir komunistiniu agitavimu Sovietų Sąjungos naudai. XX a. 4 deš. pasireiškė vidaus problemų inspiruoti opoziciniai judėjimai – už antivalstybinį kurstymą teisti plečkaitininkai, krikščionis

demokratus palaikiusieji kunigai, voldemarininkai ir Suvalkijos ūkininkų streiko dalyviai.

SUMMARY

1. Research object and terms

The main object of the present research is political crimes in Lithuania in 1919–1940. The typology was based on groups of political crimes of rebellion, high treason and subversion that were formulated in the Criminal Statute of 1903.

Political crimes are directly linked to the issue of political assassination, which is related to the European legal doctrine question of the motive behind the crime, which enables to define the ordinary murder crime as political. This dissertation analysed the definition of this type of crime in the criminal law, however, such cases have been exceptional in the court practice, thus they were not analysed in more detail.

It is beyond of this research scope to inquire into the anti-state activities that were punished by applying administrative penalties. These types of punishments were imposed by war commanders or district governors. Crimes committed by military personnel, which were qualified only in accordance with the articles of the Military Criminal Statute, were also excluded from the analysis, as they were deemed to be official crimes of military service. However, the exception was the period of the martial law, whereby political crimes committed by soldiers as defined in the articles of the Special State Protection, were investigated.

The universal concept of a crime was used in the interwar Lithuania. A *crime* was considered to be an act prohibited by the existing criminal laws, and for which a penalty was provided. In the Lithuanian Criminal Statute, crimes were divided into: 1) major crimes; 2) crimes; 3) offences. The Russian Empire's Criminal Code of 1903, which was also adopted by Lithuania, defined the serious crimes as “criminal acts, which were punishable by law by the highest penalty of death, or imprisonment in a hard labour prison.” A

crime was an act, that was punishable by correctional prison, fortress and ordinary prison, and an offence – was an unlawful act that was punishable by arrest and a fine. An attempt to commit the great crime was punishable always, for a crime only in cases that were provided by law, and for attempts to commit an offence were not punished. Committed crimes were punishable by the death penalty, hard labour prison, arrest and a fine.

In the present research, both *political* and *state crimes* are treated interchangeably. One of the most prominent Lithuanian criminal law specialists of the interwar period, Prof. Vladas Stankevičius, has noted that state crimes can be equated to political crimes. The concept of political crimes has been employed less frequently in legal sources than state crimes, however, the term of political crimes can be found in amnesty laws. In official use of this term, political crimes have been interpreted as crimes against the state security, or mentioned in the context of extradition, emphasising the principle of non-extradition of political criminals to the requesting state. State crimes were defined in the Penal Statute. It should be noted that after the 1933 judiciary reform in Lithuania, the use of political and state crime concepts changed. Cases of “criminal acts against state security” were assigned to the competence of the Chamber of Appeal.

The High Tribunal elucidated that Penal Statute Chapters Four “About State Offence” and the Chapter Five “About the Subversion” provide a clear understanding of what constitutes a crime against state security.

Hence, given the evolution of the use of terms, the present research considers political crimes as the crimes against the state and its security.

2. Research aim and objectives

Aim. To investigate the phenomenon of definition formulation and application of political crimes in Lithuania in 1919–1940.

Objectives.

1. To investigate the typology of political crimes and legislative process as well as development of laws that are formulating definitions of political crimes.

2. To evaluate the influence of the state of emergency and the laws that are defining it on political crime definition formulation and application.

3. To analyse formulated definitions of political crimes, which originated as a reaction to *ad hoc* state security threats.

4. To reveal functions of police and the prosecutor's office and the processes of their development by applying the definitions of political crimes.

5. To characterise the legal regulation of the work of the general competence courts and military courts and to determine the tendencies of application of the definitions of political crimes in the court practice.

3. Methodology

The study focuses on interdisciplinarity. Political crimes of interwar Lithuania were investigated in the context of history, law and criminology. For the first time in Lithuanian historiography, it was decided to adapt the social constructionism approach to the study of political crimes phenomenon of the interwar Lithuania. This approach enables us to look at the political crimes not as a given of political history solely, or an analysis of laws describing political crimes, which are exclusively reserved for the field of law history but rather as a complexly constructed social phenomenon by revealing the very process of construction.

Construction begins with the formulation of a legal definition of a political crime, which was investigated by critically assessing evolution of laws from the draft law to its passing and the application of the legal definition of a crime in law enforcement actions. This was achieved by using traditional historian tools: critical analysis and synthesis methods of unpublished (archival) and published sources as well as historiography. Analytical, descriptive, interpretative and comparative methods were also used.

R. Quinney was greatly influenced by P. L. Berger and T. Luckmann's theory of social constructionism. In his own interpretation of the processes of externalisation, objectification and internalisation, Quinney formulated his theory as follows: "The social reality of crime is constructed by the formulation and application of criminal definitions, the development of behaviours patterns related to criminal definitions, and the construction of criminal conceptions." Given the limited scope of the dissertation, we aimed to reveal the peculiarities of the formulation of the definitions of political crimes and their application in the interwar Lithuania, based on three statements enunciated by R. Quinney:

1. Crime is a definition of human conduct that is created by authorized agents in a politically organized society.

2. Criminal definitions describe behaviours that conflict with the interests of the segments of society that have the power to shape public policy.

3. Criminal definitions are applied by the segments of society that have the power to shape the enforcement and administration of criminal law.

Hence, drawing on the theory of social constructionism proposed by R. Quinney and P. Berger and T. Luckmann, we examined the phenomenon of formulation and application of political crimes definition in the interwar Lithuania.

1. The state formed in the course of *externalization*, in order to protect itself, begins to create its own social order. The emergence of

the Lithuanian State of the February 16th was determined by two factors: internal – national self-determination for a statehood life, which was reflected by the Lithuanian National Revival; and external – changes in the geopolitical conjuncture. In this particular case, it was the First World War that opened the way for Lithuanians to establish an independent state. Moreover, it is noteworthy that Woodrow Wilson's doctrine of national self-determination, which became widely acknowledged during the First World War, allowed Lithuanians to justify their pursuit of statehood. Consequently, at the end of 1918, the collapse of the three European empires led to the dissolution of state structures in their border areas. During geopolitical conflicts over disputed territories new nation-states have emerged, including Lithuania. In November of 1918, after Germany lost the war, the State Council of Lithuania, which had no real control of the state from the 16th of February, took advantage of the political situation and declared the Basic Laws of the Provisional Constitution of the State of Lithuania and formed the Government, thus taking over the actual state administration. Fragile independence had to be consolidated through the military power, with the political elite reaching consensus with the military forces, which directly defended independence during active warfare, and later retained partial power through the administration of martial law regime and the military courts.

2. Social order was objectified through habituation and institutionalisation, i.e., when certain recurrent reactions of society are perpetuated, as they become a routine they are embedded into the new laws. That is, political crimes are defined in criminal law, and a response to them is formed. Thus, the dissertation analyses the formulation of political crime definitions peculiarities through their political creation and criminal law history.

The process of *formulating criminal definitions* reflects the contradiction between certain public interest segments, whereby the definition of criminal behaviour is being formulated during the

conflicts of these segments. The power segments, in the case of the interwar Lithuania political elite that has the interest to defend the state and their own position of power, therefore they criminalise undesirable behaviour for them – the actions that are threatening to national security and their political authority. This construction begins with the supreme state law – the Constitution, is embedded in the 1903 Criminal statute of Russian Empire that Lithuania adopted, reinforced by Emergency Laws and the construction of a definition of political crimes is completed with *ad hoc* created criminal laws.

3. In the last, the process of *internalisation*, in the laws and collective consciousness patterns of behaviour are established, which are transferred to the society. By applying criminal laws, it is attempted to deter and intimidate the society from misconduct. In this analysis, the application of definitions of political crimes will be explored through the investigation of legal agents – police, prosecutor's office and courts.

Political power that concentrated power in its own hands, cannot protect its interests only by defining political crimes, these definitions have to be applied as well. However, the political elite do not perform these functions itself but delegate law enforcement and administration to legal agents – law enforcement agencies such as the police, prosecutor's office, courts and penal institutions – death penalty executioners and prisons (however, penal institutions will not be analysed in this study). In the case of the interwar Lithuania, we analysed the functions of the police and prosecutor's office in the law enforcement system, but the main focus was on the courts, where the application of political crimes definition was completed. This process was revealed through the criminal procedure laws that regulated general competence courts and military courts, as well as through these courts practices.

The military courts (Army and court-martial) due to the state of emergency regime, which operated almost throughout the Independence years of the state, had extremely wide powers to

actively apply definitions of political crimes. We also analysed the examination of the political crime cases of the High Tribunal and District Courts, presented the Chamber of Appeal practice by examining case of one of the crime groups against the state security.

4. Dissertation structure

The structure of the dissertation without introduction, conclusions, sources and literature list, annexes consists of two in problematic order composed parts, in which problem of political crimes definition formulation and application in the interwar Lithuania was investigated.

In the first part, the creation process of the legal definition of political crimes was studied, which reflects defence position of the political authorities that have the power – to criminalise acts, that are threatening state's security, and simultaneously position of authorities' power. The first section of the first part deals with the definition of political crimes in the Constitutions of the Republic of Lithuania, the second section analyses the typology of political crimes in the Penal Statute. The third section explores the state of emergency legal regulation and its influence on the political crimes control, the fourth section investigated how and what new state security laws (not) originated because of threats to the state security which emerged *ad hoc*.

In the second part, it was analysed how legal agents applied political crimes definitions, thus finishing the construction of the crime fully. The first section of the second part covers the criminal process functions of the political police, the prosecutor's office and the general competence courts, the second section introduces the political police organisation and its acts by applying political crime definitions.

The third and fourth sections deal with the legal regulation of the functions of the persecutor's office and general competence courts.

The fifth section analyses tendencies of political crimes cases practice in High Tribunal, district courts and Chamber of Appeal. The sixth section explains Army court and Court-martials work legal reglamentation, while the seventh section discusses tendencies of the aforementioned courts practice examining cases of rebellion, high treason and subversion.

5. Conclusions

1. On February 16, 1918, the political elite fulfilled the demand for statehood and declared Lithuania's independence. A state made up of the territory, inhabitants and government became a value defended by all, which needed protection from the external attackers and from internal enemies. All those who were threatening the statehood, as well as the political elite powers, became political (state) criminals. Political crime was constructed during the political process by adopting criminal laws of the Russian Empire of 1903 and creating national laws, which had to define political crimes. The formulation of political crime definition began with Lithuanian Constitutions, embedded in the Penal Statute distinguishing three types of crimes: rebellion (abolished in the Penal Code in 1919), high treason and subversion. The state of emergency regime expanded political crimes definition by supplementing the Penal Statute breaches when criminalising rebellion (in 1920 armed revolt definition was introduced) and tightening penalties for political-military crimes. Moreover, the existence of martial law contributed to the application of political crime definition by giving this power to military courts. The formulation of political crimes definitions was not static. If political crime definitions in the Penal Statute were little corrected, then emerging new security threat problems were solved by criminal laws created *ad hoc*: during the Independence wars there were newly defined high treason and subversion crimes. As a response to the movement of Plečkaitis followers, in 1929, the "Law to Punish

Organisations That Were Established in Occupied Lithuania or in Foreign Countries, Participants and Their Assistants” was passed. In 1934, in order to repress the Nazis’ anti-state actions the “Law for the Nation and State to Protect” was adopted. It completed the formulation process of political crime definition in the criminal laws of Lithuania.

2. The definitions of political crimes were applied by legal agents – the political police, the prosecutor’s office and the courts, which completed construction of political crime with the conviction. The application of the political crime definition was carried out in three stages. During the first stage, the political police and military intelligence tracked a crime, which was then followed by an interrogation performed by police, initial interrogation performed by a court interrogators, senior policemen or officers. During the second stage, a completed initial interrogation was allocated to general competence courts or to a military court prosecutor, who determined whether there was sufficient evidence of guilt to institute criminal proceedings, if there was insufficient evidence, they terminated the case or having prepared the indictment brought the case before the court. During the third stage, the political crime case was examined in the district courts, the Chamber of Appeal and Army courts. The court hearings comprised of interrogation and litigation, which culminated in the court delivering its judgement. The judgement could have been brought to review in an appeal (until 1928) or in a cassation appeal for the High Tribunal, whose judgement was final. In the court-martials, the construction of the political crime was more expeditious, the interrogation had to be short, due to the evident crime, the defendants were not represented by advocates in court hearings, and the judges questioned the suspects themselves and ruled on their guilt. The judgement could not be appealed, however, it required confirmation by the commander of the military unit, where court-martial was formed. Furthermore, the convicted persons from all courts had the right to apply for the Presidential Clemency.

After the final judgement came into force, the political crime was fully constructed.

3. In the interwar Lithuania's Constitutions of 1922 and 1928, it was determined that citizens' rights and freedoms could be restricted only by declaring a state of emergency in response to a war or an armed revolt. In the Constitution of 1938, the state's power was extended by restricting citizens' rights during peacetime, where there was a threat to a public order or state's security. It allowed to transfer the cases of state security crimes to the competence of military courts.

The typology of political crimes was based on the Criminal Code of 1903 of the Russian Empire, which was adopted by Lithuania. It defined three main groups of political crimes: rebellion, high treason and subversion. The crime of rebellion in Lithuania was defined by a narrow term of armed revolt and was conceived of as a public armed revolt attended by an unlimited number of participants against the state's authorities, constitutional order and territorial integrity. In the Penal Statute Supplement and Alteration Law of 1920, the state's independence and sovereignty were included into the object of a crime. The Law for the Nation and State to Protect of 1934 provided the second and simpler concept of a rebellion as a dangerous alarm to the state. The high treason in the interwar Lithuania was described as a criminal offence, whereby one attempts to damage the state's independence. These offences were subdivided into four groups: military treason; espionage; diplomatic treason; and treason in military supply field. The term subversion referred to the criminal acts that were threatening or damaging the state's peace and safety. Crimes of this type were defined as political only having identified political motives of a crime. The crimes of subversion can be divided into three subgroups: sedition, criminal alliances and rout. The definition of these crimes in the Penal Statute did not change substantially throughout the interwar period of Lithuania. It has to be stated, that the Criminal Code of 1903 of the Russian Empire was

created for the internal structure of the Russian Empire, as a result its articles that defined political crimes often contained legally broad concepts that extended the court's power to interpret laws with respect to political conditions. However, the absence of a national Penal code suggests that political elite (which formulated crime definitions) chose another way: the use of martial law as a tool to combat political crimes and development of criminal legislation that defines new political crimes in response to state's security threats.

Political assassination in the interwar Lithuania was defined as a qualified murder of an officer in service or the highest ranking foreign officer. In the Penal Statute, the definition that protected lives of Lithuania's highest ranking officials and the definition of the murder for political reasons were included only in 1925, however, revoked one year later. Murder for political reasons concept was restored only in the Special State Protection Articles in 1936, while in 1940 for political murder the punishment was raised to the death penalty.

4. The state of emergency regime in 1919–1925 could have been only “Martial Law,” however, in 1925 a simpler alternative “Reinforced Protection” was also created. The first regime was governed by the Special State Protection Articles, the second by the Reinforced Protection Law. Article 14th of the Special State Protection Articles defined substantive criminal law norms, which for the first time defined the Lithuanian concept of rebellion – armed revolt, in the same article there were embedded *corpus delicti* of other state crimes defined in the Penal Statute. Their main purpose was to protect the state's armed forces, their supply, communication, the supply of military material, as well as to severely punish state traitors. In 1919, the conflict about the political power between the Government and the State Council of Lithuania resulted in the first version of Special State Protection Articles published by the Government replacement to edit of the State Council of Lithuania, where aforementioned political crime cases were assigned to district

courts competence only temporarily until military courts would be established. Because of that most political crime cases were examined in court-martials and Army court.

The existence of martial law was an essential condition for the power of military courts to control political crimes. In 1920–1926, martial law and laws regulating it during the political process were adjusted by the Parliament of Lithuania (Seimas). Christian Democrats who made up the majority in parliament supported martial law with military courts and death penalty as a preventive measure against military disorganization, Polish aggression and political crimes. The left-wing parties demanded, in peacetime conditions, the abolition of the death penalty and martial law and to transfer political crime cases to the general competence courts, however, it was unsuccessful. Only in 1926, after the left-wing parties won the parliamentary elections, martial law was lifted and cases of political crime were referred to the district courts.

After 1926 December 17th *coup d'état*, martial law was introduced in all territory of Lithuania, including the Klaipėda Region, and became one of the main pillars of the new regime until 1938. The Special State Protection Articles were adjusted accordingly, they extended the powers of both military commanders and military courts.

In 1928, murders for political reasons were referred to military courts to examine, whereas in 1936 The Special State Protection articles provided that in exceptional cases, in agreement with the Minister of National Defence and Minister of the Interior any criminal case could have been transferred to the military court. The martial law was abolished on November 1st of 1938 because of the German pressure, instead, the Reinforced Protection was briefly introduced in Kaunas and its county. Only on June 10th, 1939, the State Protection Time (a new term for martial law) was introduced in Kaunas and its county, which restored the validity of the Special State Protection Articles and the power of military courts.

5. Newly emerging national security threats in the interwar Lithuania were urgently criminalised, thus creating new definitions of political crimes. During the Lithuanian Wars of Independence, new definitions of high treason emerged. In April of 1919, military involvement in political activities was equated to state crimes. In July of 1919, during the Bolshevik occupation, collaborators were defined as agitators, war traitors, spies, those who prepared revolts, provoked soldiers to revolt or those who demolished warfare devices. They were referred to be tried by Army court under the Penal Statute or Special State Protection Articles. Law of November of 1919 defined Lithuanian citizens who did not withdraw themselves from Bermont and Virgolich troops as traitors.

The movement of Plečkaitis followers, that acted in 1927–1929 by using terrorist measures provoked the development of new legal instruments to combat it. On May 25th of 1929, the law of “Organisations that Were Established in Occupied Lithuania or in Foreign Countries, Participants and Their Assistants to Punish” was promulgated, it extended the definition of anti-state actions of criminal alliances that were described in the Penal Statute. The death penalty was determined for participation in organisations, that were seeking to unite Lithuania or a part of it with another state or to overthrow its existing government, as well as to cause the disorder in the state. Cases of these crimes were assigned to the court-martials, but at the end of the year, the amendment was made and a simpler alternative was introduced – cases could have been tried in the Army court as well.

In the end of 1920s–1930s, anti-state Nazi activities led to the search for ways to suppress this movement. On February 8th of 1934, the new, “For the Nation and State to Protect Law,” came into effect, which was supposed to fill the gaps of political crime definitions in Lithuania’s Penal Statute. The law had to help unite Lithuania’s and Klaipėda’s region (where the Prussian Criminal Code of 1871 was in force) concepts of crimes against the state security and to narrow

competence of autonomous courts of the Klaipėda Region. “For the Nation and State to Protect Law” expanded the concept of high treason as militaristic treachery to the moral insult of state and nation, which started with the contempt of the most important state and national symbols ending with cooperation with foreign states organs hostile to Lithuania. It also provided a lighter rebellion form as the dangerous alarm to the state, also it limited anti-state propaganda, sedition, operation in anti-state organisations and similar crimes, all of these crimes in content were most similar to the subversion crimes. In the formulation of the law, broad and generic terms were used that did not define *corpus delicti* of the crime precisely. Political interference in the socio-economic spheres of life, and raising the nation and state above the individual, has extended the application of the law in practice. This increased the power of administrative and judicial bodies to criminalise various acts.

The adoption of “For the Nation and State to Protect Law” had a negative impact on the already bad Lithuanian-German relations. Germany executed constant diplomatic pressure to revoke the law on the grounds that violated the Statute of the Klaipėda Region and complained about Lithuania to the signatories of the Klaipėda Convention – Great Britain, Italy and France.

The Lawyers’ Commission of these states acknowledged that the law is compatible with the Statute of the Klaipėda Region in defence of Lithuanian state security, but encouraged one article of the law to be interpreted favourably to Germany – allowing residents of the Klaipėda Region to apply to the League of Nations about government misconducts under the Convention.

6. The State Council in 1937 drafted the Law on State Security, it was the first original attempt of this kind to unite all the laws defining political crimes that were published so far. Its emergence was due to the already existing definitions and application of political crimes, which revealed existing loopholes. The law was prepared based on European experience and had to define the state’s

external and internal threats, political assassination, crimes of public order and foreign powers. A very comprehensive law, that corrected and filled in the deficiencies of the definitions of state crimes, which also reflected the modernising concept of state security, however, was not adopted.

7. The application of the definitions of political offences was enforced by legal agents – police, prosecutor’s office and courts. Their main functions were defined in the Criminal Procedure Law of 1864 of the Russian Empire. Tracking and investigation of all political crimes were executed by military intelligence in 1918–1923, from August of 1923 political police took over the political surveillance from the military. Military intelligence continued to track spies alongside the political police, however, only interrogation section could conduct the interrogations in cases of political crimes. In 1933, after police reform, Agency section of Department of State Security was tracking and the interrogation section was leading interrogations in political crime cases. The second legal agent – the prosecutor’s office, continued to apply the definition of political crime after the initial interrogation was finished. Prosecutor then had to evaluate if there was enough evidence of guilt to institute criminal proceedings, if not – he suggested to terminate the case.

Obeying Provisional Law of Lithuanian Courts of 1919, the cases of political crimes were assigned to district courts and only during the martial law these cases were assigned to Army or court-martials competence. An exclusive status of political crimes trial was officially embedded in Criminal Procedure Law of 1933. It comprehensively defined functions of the political police, prosecutor’s office and the Chamber of Appeal in state crimes cases. Actions in practice of the political police and the prosecutor’s office remained basically unchanged. New general competence court originated – Chamber of Appeal, which took over district courts competence for political crimes cases. The Army court, court-

martials and Chamber of Appeal with its sentence would finish the application of political crime definition.

8. In the interwar Lithuania, cases of political crimes were heard by the courts of general competence and military courts at first instance. In 1919–1933, political crime cases were heard in the Army and court-martials based on laws that regulated martial law, less significant cases were also heard in the district courts. Since 1933, following the introduction of a new court level – Chamber of Appeal, it had been responsible for cases involving crimes against national security in Lithuania and abroad. In 1934, it was specified that the Chamber of Appeal would hear cases brought against political offences, that were defined in the chapters of High treason and Subversion chapters of the Penal Statute, also in the Penal Statute Supplement and Alteration law and “For the Nation and State to Protect Law”. The verdicts of Chamber of Appeal could only be appealed under the cassation procedure for the High Tribunal, and the new court also had jurisdiction over the cases against state security in the Klaipėda Region. Military courts remain competent to deal with crimes that were defined in the Special State Security Articles and in other laws that were related to martial law.

9. The High Tribunal had to deal with cases of ministers’ high treason at first instance, but there were no such cases in the interwar Lithuania. The High Tribunal until 1928 was also an instance for an appeal, and since 1928 only for cassation for political cases. The High Tribunal has often adjusted the Army’s court tough rulings in high treason cases, it usually denied appeals or cassation appeals for convicts but reduced their sentences. The High Tribunal as an agent of the political elite, not only performed the last stage of political crime definition application but also contributed to authoritarian rule legitimation. In the criminal practice of political cases the legitimacy to the Constitution was denied and elucidated that political group that took over the power after the *coup d’etat* is legitimate because it

came into force. This adjusted the notion of an armed revolt as it could have been committed against any prevailing government.

In the district courts, subversion and high treason cases were heard during the period of 1919–1933. Based on the analysis of statistical data of 1925–1934 we can provide a relative portrait of a state's traitor: mostly treachery was committed by unmarried men, aged 21–29, working in public and civil service. Presumably, that specific features of such service, access to protected state information, allowed to commit precisely a crime of high treason. The most common punishment was imprisonment of 4 to 12 years of hard labour prison. 1925–1934 subversion crimes were committed by unmarried men, aged 21–29, working in the industrial sector. It can be assumed that such a field of work was related to the class of workers in which the communist ideas were widespread, most often it was qualified as one of the crimes of subversion. Mostly for the crimes of subversion punishment was imprisonment of a few months to 8 years of hard labour prison. The district courts have mainly dealt with cases of political subversion, where individuals have been accused of belonging to the Communist Party, holding and distributing inciting literature. To find someone guilty, usually it was enough to have testimonies of witnesses, but the district court examined political cases impartially, the judgements were expressly motivated based on the evidence presented to the court and the court did not abuse harsh punishments.

10. The work of military courts in the interwar Lithuania was regulated by the Provisional Army Court Articles and the Provisional Court-Martial Articles, which came into force in 1919. Court-martials could only operate where the army was actively fighting the enemy or where martial law was introduced. Court-martial had to quickly convict important criminals whose criminal activities were clear and did not require extensive interrogation. Soldiers and civilians were handed over to court-martial for espionage if they were arrested at the crime scene or their crime was absolutely clear.

In Court-Martial Articles of 1919, a new crime of sedition was defined as spreading Bolshevik and other anti-state agitation in the military to incite revolt against the Government. In 1920, it was determined, that the Chief of Defense, in agreement with the Minister of National Defense, could hand over other crimes defined by martial law to court-martial – thus extending the power of the military leadership to transfer any political crime within the competence of Army court to high-speed court-martials.

The competence of Army court covered cases of military personnel, prisoners of war and persons employed in the armed forces, as well as lawsuits brought against civilians during martial law for political or criminal offences defined in the 14th article of the Special State Protection Articles. In 1920, the Army court leadership started criticising the privilege of political criminals to appeal both on appeal and on cassation, but the possibility of appeal was only removed only in 1928 when the military gained more influence in politics. This decision reduced the control of the Army court, giving it greater power to apply the definition of a political crime. With the abolition of martial law at the end of 1938 when Special State Protection Articles lost their power, crimes of high treason were excluded from the Army court competence. In 1939, due to the changing international situation, it was decided to amend the Penal Statute by toughening the punishments for high treason to the death penalty and to refer these cases to the Army court also during peacetime. This had to help fight the active intelligence and domestic traitors of the neighboring states, and the death penalty had to be preventive.

11. Rebellion crimes in the interwar Lithuania were exclusively heard by military courts. Relatively it can be stated, that in the period of 1919–1940, at least 11 armed revolts were prepared which resulted in judicial repression in military courts, most revolts organised by civilians were examined in the Army court – 4 cases, in court-martials – 7 cases, of which the vast majority were organised

by the military. The Army court and court-martials were tools of control of military and political authority, punishing those who threatened the state and the power of political authorities. Several armed revolt cases examined in the military courts witnessed real threats to the state. Individual cases of armed insurrection investigated by military courts have witnessed real threats to the state. In other cases, for example, in 1934, after several successive revolts, sensitivity to the application of revolt definition was heightened, so that even less dangerous anti-state activities could be defined by the revolt and punished to deter others from taking actions against the authorities.

12. An analysis of Army court data from 1919 to 1937 reveals that most of the high treason crimes were committed during the Independence wars period, and there have been occasional Bermondists' espionage cases. Between 1919 and 1940, about 90% of convicted offenders collected information for Poland, and between 1936 and 1940 intelligence became more in favour of Germany. In court-martials, espionage and military treason cases were recorded from 1919 to 1927 (with two exceptions), when martial law status with Poland existed, which determined that espionage cases were assigned to court-martials. During the period of 1919–1927, only 4 persons were accused of espionage for the Soviet Union, two of them failed to reach trial and the other two were punished by death. It is likely that many spies who worked for the Soviet Union have been charged and convicted of subversion crimes. The court's evaluation of espionage crimes was greatly influenced by Lithuania's geopolitical situation, with the worsening of relations with neighbouring states it was pursued to avoid classifying crimes as espionage, by finding alternatives or neutralising information in the press. In other cases, on the contrary, the most severe death penalty was used to scare other agents or the spying state.

13. An analysis of Army court data from 1920 to 1937 suggests that anti-state sedition cases filed during the authoritarian regime

increased significantly, with an average of 7.5 cases per year between 1919 and 1926, while the average for 1927–1937 rose to 36 per year. Such trends suggest that the regime was sensitive to the criticism of the new government and that it sought to prevent from more serious crimes that were threatening government positions. Members of the communist movement were often punished for participation in criminal alliances, sedition and illegal routs. It was also incited in favour of external enemies: Polish, German and communist agitation in favour of the Soviet Union. In the 1930s, opposition movements emerged that were inspired by domestic problems – followers of Plečkaitis, the priests who supported Christian Democrats, the Voldemarians and participants of the Suvalkija farmers' strike were put on trial for anti-state sedition.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS/LIST OF PUBLICATIONS

ČERNEVIČIŪTĖ S., KAUBRYS S. *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius: Gimtasis žodis, 2014, 251 p.

ČERNEVIČIŪTĖ S. Politinių nusikaltimų samprata Lietuvoje 1919–1940 m. In: *Teisė*, 2016, Nr. 99, p. 151–173.

ČERNEVIČIŪTĖ S. Political crimes phenomena: courts' practice of espionage crimes in Lithuania 1919–1940. In: *Právněhistorické studie*, Vol. 42/2, 2018, p. 94–105.

TRUMPOS ŽINIOS APIE DISERTANTĄ

Sigita Černevičiūtė 2012 m. baigė istorijos bakalauro studijas Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Šių studijų metu pagal studentų mainų programą 2010–2011 m. pavasario semestre studijavo Katalikiškame Liuveno universitete Belgijoje. 2012–2014 m. tęsė istorijos magistro studijas VU Istorijos fakultete, 2014 m. pradėjo doktorantūros studijas, tais pačiais metais su bendraautoriumi doc. dr. S. Kaubriu išleido monografiją „Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.“. S. Černevičiūtė 2013–2019 m. laikotarpiu publikavo 4 straipsnius moksliniuose recenzuojamuose žurnaluose, kelis straipsnius mokslo populiarinimo leidiniuose, o disertacijos tyrimų rezultatus pristatė tarptautinėje konferencijoje Latvijoje. Doktorantūros studijų metu S. Černevičiūtė 2016 m. dvi savaites stažavosi Prahos Karolio universiteto Tarptautinių studijų institute, 2018 m. atliko trijų mėnesių praktiką Latvijos universiteto Filosofijos ir Istorijos fakultete Rygoje. 2015 ir 2018 m. doktorantei buvo paskirta Lietuvos mokslo tarybos stipendija už akademinis pasiekimus. Šiuo metu S. Černevičiūtė VU Filosofijos fakultete dėsto „Lietuvos kriminologijos istoriją“ ir dirba moksline darbuotoja LMT finansuojamame projekte Vytauto Didžiojo universitete.

ABOUT THE AUTHOR

Sigita Černevičiūtė graduated her BA in history at Vilnius University, Faculty of History in 2012. During her BA studies in 2010–2011 spring semester, S. Černevičiūtė via students exchange program studied in Catholic University of Leuven, Belgium. During the years of 2012–2014, she continued MA studies in History at VU, Faculty of History, and in 2014 she started doctoral studies at the same institution. At the same year, together with co-author Assoc. prof. dr. S. Kaubrys she published a monograph „The gallows’ loop, the bullet and the gas chamber: The Death Penalty in Lithuania in 1918–1940“. S. Černevičiūtė in 2013–2019 published four articles in scientific peer-reviewed journals, results of doctoral research presented in the international conference in Latvia. During her doctoral studies in 2016 S. Černevičiūtė did an internship in the Institute of International Studies in Charles University, Prague. In 2018 she completed three months internship in Philosophy and History faculty, University of Latvia in Riga. S. Černevičiūtė was rewarded a scholarship for academic achievements by the Research Council of Lithuania in 2015 and 2018. S. Černevičiūtė is teaching “Lithuania’s history of criminology“ in VU, Faculty of Philosophy and works as a scientific researcher in the project financed by RCL at Vytautas Magnus University.

Anglų k. red. Adas Viliušis
Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
El. p. info@leidykla.vu.lt,
www.leidykla.vu.lt
Tiražas 20 egz.